

is characterized by the phenomena of material and social disorder in families, social orphanhood, violence, the consumption of alcohol and other narcotic substances by a large number of members of society, among which adolescents make up a large proportion.

The problem of alcoholism is becoming threatening in Ukraine and has all the features of the epidemic process. Despite externally active anti-alcoholic propaganda and agitation, the number of individuals, especially adolescents and young people, who are attracted to bad habits, progressively grows with each passing year. Teenagers are at the risk of alcohol abuse, due to age and sensitivity to the effects of various factors of socialization.

The use and distribution of juvenile psychoactive substances in Ukraine is a common occurrence with which qualified specialists, teachers and parents are trying to fight, since this represents a particular danger for the further development of our society. Today it becomes clear that prevention is a priority strategy to overcome the problem of adolescent alcoholism, drug addiction, substance abuse, which is why there is a need for a clear justification of the role and place of socio-pedagogical prevention in this process.

In the article, the authors reveal the reasons for the advent of alcohol addiction among adolescents and the role of families and society in preventing the use of alcohol by adolescents. And also the state of social-pedagogical work with teenagers who are inclined to drink alcohol is analyzed. The results of the research on the level of awareness of adolescents, about the influence of alcohol on a person are presented.

Key words: alcoholism, addiction, adolescents, specialists in the social sphere, alcohol, alcoholism.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2017 р.

Прийнято до друку 24.11.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Безпалько О. В.

УДК 37.013.42

С. В. Тунтуєва

**СУПЕРВІЗІЯ ЯК МЕТОД ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДТРИМКИ
БАТЬКІВ-ВИХОВАТЕЛІВ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ СІМЕЙНОГО
ТИПУ ТА ПРИЙОМНИХ БАТЬКІВ**

Розвиток сімейних форм виховання продовжує залишатись в Україні провідною формою влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Створюючи мережу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, держава забезпечує право дитини на виховання й зростання в турботливій родині та безпечному сімейному середовищі. Забезпечити таке середовище – завдання не з

легких, бо від наявності чи відсутності ключових батьківських компетенцій буде залежати рівень комфорту сімейного середовища не тільки для влаштованих на спільне проживання й виховання дітей, а й самих батьків-вихователів. Дитячий будинок сімейного типу чи прийомна сім'я є «живим організмом», який швидко реагує на будь-які зовнішні (соціально-економічна й політична нестабільність; зміна місця проживання) та внутрішні (зміна чисельності сім'ї за рахунок влаштування дітей та їхня адаптація до нових умов життя, адаптація самої сім'ї до влаштованих дітей) впливи. Кожен із названих впливів може створювати стресову ситуацію для батьків-вихователів та прийомних батьків і від їхнього вміння долати цей стрес залежить якість подальшого життя кожної дитини, сім'ї взагалі та їх особисто. Надаючи щоденну допомогу дітям-вихованцям в процесі адаптації до нових умов життя в дитячому будинку сімейного типу чи прийомній сім'ї, у батьків-вихователів є ризик потрапити у замкнуте коло власних думок та почуттів, що може призвести до емоційного вигорання як захисного механізму психіки від непомірних навантажень. Запобігти цьому може супервізія як метод професійної допомоги, спрямований на забезпечення організаційних, професійних та особистих потреб.

Метою статті є обґрунтування необхідності застосування супервізії для батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу та прийомних батьків як методу професійної підтримки.

Необхідність застосування супервізії в соціальній роботі знайшла своє відображення в національних нормативно-правових документах, які регламентують діяльність певних соціальних служб щодо надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів. Так, відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», супервізія визначається як «вид діяльності центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, спрямований на забезпечення належної якості соціальної роботи, запобігання професійним ризикам шляхом навчання соціальних працівників, наставництва та професійної підтримки на робочому місці» [5]. Отже, суб'єктом, який здійснює супервізію виступає державна установа (центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді), об'єктом, який користується таким видом діяльності – соціальний працівник.

В наказі Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» метою супервізії є «забезпечення якості соціального супроводження, його вдосконалення й оптимізація діяльності фахівців центру» [6]; завданням – «професійна підтримка, навчання на робочому місці та наставництво фахівця центру, попередження професійних ризиків, допомога у забезпеченні ефективності соціально супроводження» [6]; суб'єктами надання супервізії є представник центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, психологи, юристи, представники громадських організацій, які

здійснюють свою діяльність у сфері захисту прав дитини, об'єктом – фахівець центру.

Зазначений аналіз дозволяє нам сформулювати протиріччя, яке виявляється у тому, що основним надавачем соціальних послуг дітям-вихованцям в сімейних формах виховання є батьки-вихователі та прийомні батьки, проте вони не виступають об'єктом супервізії і, відповідно, не отримують зазначений вид професійної підтримки, хоча найбільше її потребують.

В практиці соціальної роботи можливості супервізії в діяльності соціальних служб використовуються мало і застосовується вона здебільшого до фахівців. Для кращого розуміння можливостей професійної підтримки прийомних батьків та батьків-вихователів, вважаємо за доцільне розглянути наукові доробки за обраною проблемою.

В теорії соціальної роботи, супервізія як категорія менеджменту соціальної роботи розглядається в роботах О. Безпалько, З. Бондаренко, О. Брижоватої, І. Григи, Н. Заверико, І. Зверевої, К. Шендеровського та інших. Цінною для нашого дослідження є теза З. Бондаренко щодо багатовимірності цього виду професійної підтримки: як принципу, функції та методу. «Супервізія як принцип (цільовий, комплексний, системний) – це професійний стиль менеджерської роботи; як функція – це індивідуальне кураторство, спрямоване на розв'язання проблем, труднощів, викривлень у діяльності конкретного фахівця будь-якої служби; як метод – це навчання на досвіді, ураховуючи відмінності в адміністративному та освітньому методах супервізії, акцентуючи увагу на розвитку професійних навичок фахівця, допомозі в забезпеченні якісної послуги, профілактиці синдрому професійного вигорання членів організації та здійснення обліку, спостереження й контролю за трудовою активністю та результатами роботи за конкретних умов діяльності тощо» [2, с. 48].

Досліджуючи особливості супервізії в соціальній роботі, С. Архіпова, З. Бондаренко, І. Ушакова, К. Шендеровський визначають три основні функції супервізії: *освітницьку* (формуючу), що включає розвиток умінь, навичок, здібностей стосовно професії; *підтримуючу* (тонізуючу), що включає підвищення стійкості впливу зі сторони проблем клієнтів; *спрямовуючу* (нормативну), що включає контроль працівника над власною особистістю (труднощі-символи) [2, с. 48; 4, с. 82].

В основу підходу до супервізії покладається ціннісна база, сформована, на думку І. Ушакової, з фундаментальних принципів, які визначають взаємовідносини супервізора із супервізованим та супервізованого з безпосереднім отримувачем соціальних послуг. Такими принципами є: компетентність, інформована згода, захист прав клієнта і молодого фахівця, конфіденційність та відповідальність [4, с. 82].

Процес супервізії передбачає високий рівень підготовки фахівця, який проводить супервізію, знання ключових компетенцій, якими має володіти супервізований, розуміння й усвідомлення проблем, з яким

стикається супервізований фахівець в практиці щоденної роботи, та відповідальність за її результати.

В оглянутій нами літературі, яка представляє базові (ключові) компетенції майбутніх батьків-вихователів та прийомних батьків, найбільш популярним виявився перелік Британської агенції з усиновлення та фостерінгу, доповнений та узагальнений Г. Бевз. Такими компетенціями є: виховання дітей; створення безпечного та підтримуючого середовища для дитини; здатність працювати в команді; особисте зростання; підтримка довготривалих стосунків дитини (створення та відновлення зв'язків із біологічними родичами прийомної дитини).

В проєкті Державного стандарту функціонування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, Н. Комарова зазначає, що «прийомні батьки та батьки-вихователі повинні володіти певними знаннями та навичками для того, щоб:

- захищати й виховувати дітей у безпечних, здорових умовах з нічим не обтяжено позитивною підтримкою;
- підтримувати зв'язки між дітьми та їхніми родичами;
- задовольняти потреби дитини, пов'язані з її розвитком;
- допомагати їй адаптуватися до вилучення із сім'ї та до втрати;
- сприяти виникненню прив'язаності;
- підвищувати самооцінку;
- подавати позитивний приклад;
- сприяти культурному самовизначенню;
- застосовувати виховні заходи відповідно до віку дитини та без брутального, принижу вального або тілесного покарання;
- підтримувати інтелектуальний та освітній розвиток;
- сприяти позитивним соціальним відносинам та обов'язкам, моделюючи їх» [3, с. 185].

Таким чином, прийомні батьки та батьки-вихователі мають розуміти складність завдань, які згодом постануть перед ними щодо виховання й розвитку дітей, та постійно підвищувати професійний рівень. Не останню роль в процесі реалізації виховних завдань й відновлення емоційного стану відіграють особистісні характеристики батьків.

Серед особистісних характеристик, які виказують прийомні батьки, виокремлюють:

- *реалістичність* (розуміння наявної ситуації у власній сім'ї та ситуації розвитку дитини; адекватність надання належної турботи дитині);
- *надійність* (здатність надати дитині безпечне середовище для проживання та зростання; готовність захистити дитину відповідно до її інтересів; вміння долати складні життєві ситуації);
- *чесність* (готовність відкрито обговорювати життєві цінності, свої сильні та слабкі сторони; прийняття та переосмислення минулого дитини, готовність зберегти її біологічне коріння; здатність задовольняти реальні потреби дитини без маніпулювань);

- *відповідальність* (готовність прийняти дитину на виховання без засудження й докорів, створювати позитивну сімейну атмосферу);

- *гнучкість* (здатність набувати нові знання та навички, готовність змінюватися);

- *відкритість* (вміння працювати в команді разом із соціальними працівниками, залученими фахівцями, родичами дитини; брати до уваги точку зору дитини і діяти відповідно до ситуації та рівня її розвитку; готовність прийняти допомогу інших людей);

- *емпатійність та співпереживання* (здатність до збалансованості почуттів) [1, с. 49].

Дослідивши показники оцінювання сімейної системи [1, с. 55], проаналізувавши власний досвід роботи із прийомними сім'ями та дитячими будинками сімейного типу, ми дійшли висновку, що діяльність батьків-вихователів та прийомних батьків здійснюється одночасно за декількома напрямками.

Перший напрям реалізації професійного батьківства стосується *адміністративної* діяльності та пов'язується із оформленням/переоформленням необхідних документів на кожному влаштовану до сімейної форми опіки дитину; налагодженням зв'язків із соціальними службами, державними установами та організаціями, які працюють у сфері дотримання прав дитини з метою забезпечення права кожної дитини на сім'ю, освіту, медичне обслуговування, відпочинок, майно та ін.; вибудовування партнерських взаєностосунків із соціальними працівниками, які здійснюють соціальне супроводження; запровадження в практику повсякденного життя сімейного бюджетування та управління фінансовими ресурсами сім'ї.

Другий напрям реалізації професійного батьківства – *соціальний*, який реалізується засобами соціальної адаптації сім'ї в новій формі існування (приймна сім'я чи дитячий будинок сімейного типу): пристосування до нових умов життя, якщо це пов'язане зі зміною місця проживання, та до інфраструктури мікрорайону; налагодження стосунків із сусідами; встановлення/відновлення й підтримка родинних зв'язків прийомної дитини/дитини-вихованця з біологічними батьками чи родичами тощо.

Третій напрям – *внутрішньосімейний*, який полягає в реалізації функцій сім'ї, регламентації її життєдіяльності, налагодженні внутрішньої комунікації, розвитку й підтримці власних сімейних ресурсів, спрямованих на згуртування, подолання труднощів, вирішення конфліктних ситуацій, застосування методів заохочення та покарання тощо.

Четвертий напрям – *індивідуальний*, реалізується засобами допомоги дитині в адаптації до нових умов; проведення оцінки та задоволення базових потреб кожної дитини; планування індивідуального розвитку дитини; залучення фахівців, здатних професійно допомогти дитині у вирішенні певних проблем; підготовки дитини до самостійного життя.

П'ятий напрям – *особистісний*, включає вміння та навички прийомних батьків та батьків-вихователів виявляти й задовольняти власні потреби, своєчасно звертатися по допомогу у випадку браку власних ресурсів.

Узагальнюючи матеріал представленої дослідження робимо такі висновки. По-перше, супервізію ми розглядаємо як метод професійної підтримки батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу та прийомних батьків, який дозволяє їм навчатися на власному досвіді, допомагає вдосконалити батьківський потенціал, сприяє кращому розумінню потреб дитини, забезпечує профілактику синдрому емоційного вигорання. По-друге, національним законодавством передбачається супервізія процесу соціального супроводження сімейних форм виховання з метою вдосконалення й оптимізації діяльності соціального працівника, проте можливість застосування супервізії як методу професійної підтримки для батьків-вихователів сімейних форм не розглядається. По-третє, складність виконання батьківських обов'язків батьками-вихователями та прийомними батьками полягає у тому, що вони реалізуються довготривалий час за декількома напрямками одночасно, а це може негативно позначатись на їх особистому благополуччі, впливати на якість й ефективність реагування та потреби дитини. Отже, професійне батьківство потребує професійної підтримки.

Список використаної літератури

1. Приймна сім'я: методика створення і соціального супроводу: науково-методичний посібник / Г. М. Бевз, В. О. Кузьмінський, О. І. Нескучаєва та ін. – К. : Центр стратегічної підтримки, 2003. – 92 с.
2. **Бондаренко З. П.** До питання про менеджмент та супервізію волонтерської роботи / З. П. Бондаренко. – Соціальна педагогіка : теорія та практика. – № 2. – 2012. – С. 43–53.
3. **Комарова Н. М.** Функціонування прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу / Н. М. Комарова. – Стандарти соціальних послуг. Збірка проектів документів. Кн. 2. – К. : ТОВ «ЛДЛ», 2007. – 232 с.
4. **Ушакова І. В.** Особливості супервізії в соціальній роботі / І. В. Ушакова // Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Соціологія, 2011, т. 156, вип. 144. – С. 80–84.
5. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 21 червня 2001 року №2558-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1078.25571.0>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
6. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу» від 31.10.2006 №3685 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z1232-06>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Тунтуєва С. В. Супервізія як метод професійної підтримки батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу та прийомних батьків

У статті обґрунтовується необхідність застосування супервізії як методу професійної підтримки батьків-вихователів дитячих будинків сімейного типу та прийомних батьків. Проаналізовано основні нормативні документи, які регламентують проведення супервізії, вказані об'єкти й суб'єкти її проведення. Представлені особливості застосування супервізії в соціальній роботі, її функції і принципи. Описано базові компетенції кандидатів у батьки-вихователі та прийомні батьки, знання та навички, якими вони повинні володіти. Представлені особистісні характеристики, які притаманні батькам-вихователям і прийомним батькам. Досліджено показники оцінювання сімейної системи, які стали основою для виокремлення п'яти напрямів реалізації професійного батьківства в сімейних формах виховання.

Ключові слова: супервізія, професійна підтримка, професійне батьківство, сімейні форми виховання, батьки-вихователі, прийомні батьки, батьківські компетенції.

Тунтуєва С. В. Супервизия как метод профессиональной поддержки родителей-воспитателей детских домов семейного типа и приемных родителей

В статье обосновывается необходимость применения супервизии как метода профессиональной поддержки родителей-воспитателей детских домов семейного типа и приемных родителей. Проанализированы основные нормативные документы, регламентирующие проведение супервизии, указанные объекты и субъекты ее проведения. Представлены особенности применения супервизии в социальной работе, ее функции и принципы. Описаны базовые компетенции кандидатов в родители-воспитатели и приемные родители, знания и навыки, которыми они должны обладать. Представлены личностные характеристики, которые присущи родителям-воспитателям и приемным родителям. Исследованы показатели оценки семейной системы, которые стали основой для выделения пяти направлений реализации профессионального отцовства в семейных формах воспитания.

Ключевые слова: супервизия, профессиональная поддержка, профессиональное родительство, семейные формы воспитания, родители-воспитатели, приемные родители, родительские компетенции.

Tuntueva S. Supervision as a Method of Professional Support for the Foster Parents at the Family-Type Foster Homes

The article explains the need for supervision as a for the professional support for the foster parents at the family-type foster homes. The basic normative regulations that governing a supervision conduction was analyzed,

its objects and subjects was specified. Was formulated a contradiction, that indicates that the main subject of the provision of a social and educational services for orphans and children deprived of parental care in familial forms of upbringing are the parents, but at the same time, they are not included to the list of professionals who can get this type of the professional support. The features of the application of a supervision in the social work, its functions and principles was presented. The basic competences of the candidates for the foster parents and adoptive parents, the knowledges and skills required of the candidates for the foster parents and adoptive parents was described. A characteristics of the personality such as realism, reliability, honesty, responsibility, flexibility, openness and empathy that are inherent to the foster parents and adoptive parents was presented. Indicators of the family system assessment, which allowed to give a brief description of the five areas in the implementation of a professional parenting in a familial forms of education: administrative, social, intrafamily, individual, personal was investigated.

Key words: supervision, professional support, professional parenting, family forms of upbringing, foster parents, adoptive parents, parental competence.

Стаття надійшла до редакції 22.09.2017 р.

Прийнято до друку 24.11.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Харченко С. Я.

УДК 364-43

Н. В. Циган

ПРОФЕСІЙНИЙ РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СИСТЕМІ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ

Соціальна робота в Україні сьогодні набуває розвитку й поширення відповідно до зростаючого соціального запиту та замовлення сучасного суспільства. Досягнення належного рівня надання соціальних послуг залежить від багатьох чинників, одним з яких є професіоналізм та професійна компетентність фахівців, які втілюють в життя державні соціальні програми, проекти та законодавчі документи – фахівців соціальних служб, закладів та установ. Сьогодні суспільство та держава висуває особливі вимоги до створення системи виховання кваліфікованих соціальних працівників, які здатні вирішувати складні професійні завдання соціальної підтримки найбільш уразливих категорій населення. Значно розширюється коло ролей та функцій у професійній діяльності працівників соціальної сфери, висуваються нові вимоги до особистості соціального працівника. Це зумовлює постійний розвиток професійних компетентностей соціального працівника. Необхідною